

Tarihten Bir Kitap

DEVLET ADAMLARINA ÖĞÜTLER

Erdi BATUR / (E) Vali

Deftardar Sarı Mehmet Paşa'nın "Nesayih'ül-Vüzera V'el-Ümera veya Kitab-ı Güldeste" adlı, "Nizam-ı Devlete Mütellik Risalesi"nin, günümüz Türkçesine "**Devlet Adamlarına Öğütler**" ismi ile çevirisini İçişleri Bakanlığı Tetkik Kurulu Üyesi Hüseyin Ragıp Uğural yapmıştır.

Hüseyin Ragıp Uğural 1946-1950 yıllarında Ardahan Kaymakamı olduğu sırada, İstanbul Amerikan Koleji eski müdürü ve Princeton Üniversitesi Türk Tarihi ve Dili Profesörü Walter Livingston Wright Jr., Princeton Türk Kütüphanesi için yazacağı bir eserle ilgili olarak incelemede bulunmak üzere Ardahan'a gelir. Profesör, Kaymakam'ı ziyaretinde bu kitaptan bahseder ve Amerika'ya döndükten sonra eserin Osmanlıca metniyle birlikte İngilizce tercümesini Kaymakam'a gönderir.

O yıllarda Kars Milletvekili olan Akif Eyidoğan, Kaymakam Hüseyin Ragıp Uğural'ı ziyaretinde kitabı görür, alıp okuduktan sonra, yöneticiler için son derece ilgi çekici ve faydalı bulunduğunu ifade ederek, eserin bugünkü dile çevrilmesini tavsiye eder.

1966 Yılı Cumhuriyet Senatosunda İçişleri Bakanlığı Bütçe görüşmelerinde, bu kez Zonguldak Senatörü olan Akif Eyidoğan, İçişleri Bakanı Faruk Sükan'a bu kitaptan söz eder. Bunun üzerine Sayın Bakan, Tetkik Kurulu'ndan özel suretle ele alınarak kitabın incelenmesini ister. O tarihte Bakanlık Tetkik Kurul Üyesi olan Hüseyin Ragıp Uğural "Devlet Adamlarına Öğütler" ismi ile günümüz Türkçesine çeviriyi yapar.

Eserin varlığı da bu şekilde öğrenilmiş olup, beş el yazması mevcut olduğunu söyleyen Prof. Wright bunların fotoğrafla alınmış kopyalarını;

1. İstanbul Süleymaniye Kitaplığına devredilmiş olan Esat Efendi Kitaplığında 1830 nolu eser,
2. Fransa, Paris Milli Kitaplığı,
3. Almanya, Berlin Prusya Şehir Kitaplığında,
4. Macar, Budapeşte İlim Akademisi'nde "Törek" ismiyle,
5. Rusya, Leningrad Doğu İlleri Enstitüsü,

kütüphanelerinde bulunduğunu ifade etmiştir.

Prof. Wright, ilk defa bir Batı diline çevrilerek yayınlanan bu eserin incelemesini, Benjamin Davis Shreve'in Princeton Üniversitesi'ne "eski ve modern millet tarihlerinin tetki-

kiyle, bunların gerileme, bozulma ve yok olma nedenlerinin meydana çıkarılması" amacıyla yaptığı bir vakfın imkânlarından yararlanarak meydana getirdiğini ifade etmiştir.

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyasi Tarih Profesörü Fahri Armaoğlu, TODAİE Genel Müdürü olduğu 1969 yılında yayınlanan kitabın sunuşunda; "*Tarihimizin epey gerisinde kalmış sosyal, siyasal ve idari bakımdan günümüzden büyük ölçüde farklı bir düzeni eleştirmekte ve bunun yanında arzuladığı idare sistemiyle ilgili tavsiyelerde bulunmaktadır. Yazarın amacı ve özlemi bir yana konulursa, yapmış olduğu eleştiri ile tavsiyelerin dokunduğu konular günümüzde dahi, canlılığını ve önemini yitirmediği görülür.*"

Devlet teşkilatında en yüksek kademelerde yer almış bir idareci olarak yazar, geniş tecrübesi ile idare ve politikanın önemli konularını değinirken, bugün karşılaşılan sorunlara üç asır geriden adeta ışık tuttuğunu söyler.

Önsöz'de Dönemin İçişleri Bakanı Faruk Sükan; "Şerefli, vicdan ve iman sahibi Osmanlı Devlet Adamı kaleminden iyi ve kötü politikanın ne olduğunu öğrenmek fırsatı verdiğine" değindikten sonra, "*Osmanlı idari sistemi hakkında bilgi sahibi olmamızı mümkün*"

kılan ve aynı zamanda Devlet nizamına ait objektif tenkide imkân veren tarihi bir kaynak mahiyetindedir. Yazarın hedefi, yükselme devirlerine hâkim olan idare ve devlet

prensiplerini yeniden canlandırmak düşünceleriyle öngördüğü prensip ve hasletler bugünkü devlet nizamında da söz götürmez esaslardır. Yazarın fikirleri fevkalade önemli, manalı, ibret verici ve öğreticidir” ifadesiyle görüşlerini bildirmişlerdir.

Osmanlı Devleti kendine özgü bir temel üzerine oturtulmuş, Devlet teşkilatının başında mutlak bir hükümdar olan Sultan; Allah'ın bir lütfu ve değiştirilemez kabul edilen şeriatın kavramadığı her konuda son söz söyleyen bir hükümdardır.

Kitabın yazarı Mehmet Paşa, 18. yüzyıldan sonra Osmanlı İmparatorluğunun gerilemesi konusunda çok derinden ilgi gösteren ve zamanın şartlarını yetkiyle tasvir ederek reform fikirleri ileri süren, az bulunur devlet adamlarından biridir.

Eserin içeriği itibarıyla ileriye sürdüğü görüş ve öğütler, günümüz idari yönetimini yakından ilgilendirir. Devlet adamı sıfatına sahip görevlilerin bilmesi ve uygulamada riayet ederek, hassasiyet göstereceği konularda açıklamalar, aydınlatıcı olmanın yanında öğretici ve manidar sözler ihtiva eder.

Yaşadığı dönemden bahsederken Osmanlı Sülalesi, otorite dizginlerini kuvvetli tutmasını bilen şehzadeler yetiştirip, tahta geçen Padişahlar sayesinde gelişip büyümeyi sağladığından söz ederek yönetim konularına değinmesi düşüncesinde daima Kanuni Sultan Süleyman'ın muhteşem zamanı vardır. Bu dönemi karşılaştırmada ölçü olarak kullanmıştır.

Mehmet Paşa kitabın başlangıcında; *“zamanın akıllılarınca bilinmiş, her yaşlı ve genç tarafından anlaşıl-*

mıştır ki, bu gaddar dünya ve dönen devran kalıcı olmayıp, devamına ve yerinde durmasına itibar edilmemelidir sözleri ile acizane, çeşitli tarihlerden toplayıp mütevazı bir hediye olmak üzere bir eser vücuda getirmeyi düşündüm ve dokuz bölüm üzere bu eserimi yazdım” diyerek;

Sadrazamın ahlak ve davranışları,

- Makam sahiplerinin halleri ve rüşvetin zararları,
- Hazine defterdarı ve makam sahiplerinin davranışları,
- Bektaşî ocağı,
- Reayanın halleri, zulmün ve gariplerin zararları,
- Sınır erlerinin ve ordu komutanının nitelikleri,
- Cimrilik ve cömertlik, hırs ve açgözlülük, kibir ve kıskançlık, alçak gönüllülük, güzel huy ve riyakarlık,
- Sadık dost, çekiştirme ve ara bozuculuğun zararları,
- Tımar ve zeamet hallerinin niteliği.

konularını anlatır. Sonra anlatisına devam ederek;

Padişah'ın “hepiniz yöneticinizin ve hepiniz yönettiğiniz kimse-lerden sorumlusunuz” sözleri uyarınca memleket ve halkın işlerini düzene koymaya ve emirleri yerine getirerek, sınırlardan ve başka yönlerden gelecek tehlikeyi önlemek üzere yerine getirilmesi ve bu işlerin yapılabilmesi için, bu işleri çevirecek yetişmiş vezirlerin bulunması ve harbi kazanacak askerlerin toplanması gerekeceği şüphesizdir.

Tanrının kurallarının güven ve rahatını, dirlik ve düzenliği korumasını korumaya çalışan, doğru ve Aristo gibi akıllı bir veziri tam yetkiyle vekil tayin buyurup “emanetleri ehline veriniz” sözü uyarınca işlerin yoluna konulup düzenlenmesi,

reayanın¹⁾ hallerinin iyileştirilmesi bu vezire bırakılmalı ve bu “vezir/sadrazam hükümet işlerinde tam bağımsız kılınmalı” iradesi buyurulmuştur.

Tam yetkili olan Vezir-i azam/ Sadrazam hazretlerinin çalışma ve yüksek yaradılışının gereği üzere, adaleti su gibi akıtıp haksızlıkları ve kötü usulleri ortadan kaldırmaya, bozukluk ve zulüm pisliklerini gidermeye, inat ve isyan ateşini yok etmeye, güzel hizmetler ve çok çabalar harcaya....Yönetimde halktan ve yüksek tabakadan, fakir ve zengin, cahil veya bilgin, yakın ve uzak, komşu veya konuk hepsine aynı gözle bakılıp davaları görülmedikçe, varlıklarıyla ilgilenilmeye; kısacası şeriat hükümlerini yerine getirmede herkese eşit görüp küçük, büyük, zengin, yoksul, halk ve bey farkı gözetilmeye, ve doğru sözü, şanı yüksek Padişah'tan çekinmeyip ve saklamayıp söyleyeler. Zira dinimiz “doğru söz her ne kadar acıysa da güzel terbiye ve yumuşak sözle arz edeler.” Zira, sadakanın en iyisi hak söz'dür buyrulmuş.

Vilayet ileri gelenleri ile muamelecilerin halk üzerindeki tasallutlarının kaldırılmasına çalışılmalı. Kadı ve Vali sunuşu olmadıkça dilekçe ve vazifeler verilmesi uygun ve beğenilir iş değildir. Haksızlık ihtimali çoktur.

Görev, liyakat ve ehil kişilere verilmesini öngörür. Devlet düzeni rical ile sağlanır. Askerin ayakta durması hazine imkânı ile olur. Vergi, ülkenin bayındırlığı ile ilgili olup, iyi hal ile tahsili gerekir. Ülkenin bayındırlığı da adalet ile sağlanır. Başka türlü olmaz der.

Özellikle kamu görevlerine yapılacak atamalar konusunda çok ısrarlıdır. O'na göre bu görevliler çok

1 Devlet görevlisi dışında bütün vatandaşlar.

dikkatle seçilmeli, görev isteyenler şüpheyle karşılanmalı, en namuslu ve en iyi yetişmiş tecrübeli kimseler alınmalı ve önemli mevkiiler bunlara verilmelidir. Bu kriter devlet sisteminde başarı yahut başarısızlık tespitini gerçeğini ifade eder.

Mehmet Paşa, İmparatorluğun gerileme dönemi başlangıcında gördüklerini, eleştirdiği zaman Devletin parlak dönemindeki kudretli bünyesini düşünmekteydi.

Yeri geldiğinde eleştirdiği sistem değil, onun yönetiliş tarzı olduğunu söyleyerek, devrin şartlarını iki yüzyıl öncesiyle karşılaştırmıştır. İleri sürdüğü öğütler, devlette suiistimal ve fesat saydığı hususları anlatmak yanında, devlet yönetiminde görev alacaklarda zeka, bilgi, namuskârlık ve tecrübenin temel nitelikler olduğunu belirtmektedir.

Memurlar üzerinde özellikle durmaktadır. Çünkü zamanındaki memurların ahlaki kusur ve zaafalarını derinden hissetmiş, devletin ihtişamından sonra, gerilemenin başlıca nedenlerinden saymıştır. İleri sürdüğü öğütler devlette suiistimal veya fesat saydığı hususları anlatmaktadır. Zeka, bilgi, namuskârlık ve tecrübenin özellikle kamu görevlerine yapılacak atamalara çok önemli olduğunu söyleyerek, bu görevliler çok dikkatli seçilmeli, görevlere namuslu, iyi yetişmiş tecrübeli kimseler atanmalı ve önemli mevkiiler bunlara verilmeli sözlerinden sonra, *“memleketteki bütün servetin ve kuvvetin kaynağı olan halka zulüm edilmesine mani olacak her türlü gayretin gösterilmesi, vergi ödeyen halkın korunup gözetilmesi”* öğütlerinin ruhunu/özünü teşkil eder.

“Liyakati olmayana Devlet hizmeti verilmez” sözleriyle zulümden kaçınılmasını öngörerek, ehliyetsize görev verilmesi büyük hata olduğunu ifade ettikten sonra emanetin ehline verilmesini söz eder.

Vali, vilayet ileri gelenleriyle, işlem ve uygulamaların halk üzerinde bas-

kaların kaldırılmasından söz edip ezilenlere yardımcı olunup, ezene sert davranılmasını öğütler. İş sahiplerinin hallerini can kulağı ile dinleyip, kanuna aykırı değilse yerine getirilmesine çalışmalıdır.

Bütün amirlerin adalete uygun davranmaya çalışmaları gerekir. Zira, adalet hazinenin artmasına ve halkın çoğalmasına yol açar. Hazine ise halkın çokluğundan ve ülkenin bayındırlığına kaynak olur. Ülkenin ümrani ise adalete ilemdir.

Kimsenin şeref ve haysiyetini yıkmaya yolunu tutmayıp herkese şefkatle bakılmalı, kalp kırıcı olmaktan sakınılmalıdır.

Rüşvet kişiyi de devleti de yıkar, rüşvet verene de yiyene de iyi gözle bakılmaz.

Dünya mansıbını² aldığında o yer için bahta güvenerek sakın böbürlenme ve makamda olmadığın için de elem ve keder çekme.

Devlet işlerinde görevine uygun tedbirli, kalem işlerinde bilgili, ağırbaşlı, tecrübeli, dürüst, devlet malının toplanmasında ve tahsilinde tam yeterli olmalı. Reaya fukarasından tahammülün üstünde vergi alınmamalı.

Bir iki şikâyet yüzünden devlet görevlisinin azli gerekmez. Ancak kendisi vezir-i azam tarafından uyarılmalıdır. Uslanmazsa azli gerekir.

“Her konuda kurtuluş ve çare doğruluktur” kavramı ile iş gören kimse, söz verdiği vakit onu yerine getirir. Sır saklamayı da önem verip, her işittiği sözü söylemez. Bu huylarla bezenmiş kişileri seçip, sözü ve özü doğru insanları dost seçmelidir.

Gerek Padişah gerek vüzeraya ve ülkenin valileri, halkın yargıç ve subayları, her zaman durumlarını hukuka ve adalete üzere hareket etmeye gayret ve dikkat eylemeli.

“Memleket yetişmiş adamsız olmaz, yetişmiş adam da malsız olmaz” sözü ile “maaşta ona göre ola” demek suretiyle Devletin Temel Niteliklerini belirterek öğütlerini vermiştir.

Osmanlı İmparatorluğu, geniş alanlara yayılarak ülkeler ülkesi (Memalik-i Osman-i) olarak uzun yıllar payidar olmuş, hukukla yoğrulmuş bir din temeli üzerine o kadar sağlam şekilde kurulmuş ve kamu vicdanı ve Türk ferдинin gururuyla olduğu kadar çıkarlarıyla o kadar sıkı şekilde perçinlenmiştir ki imparatorluk çağlar boyunca sürmüş ve bir tek sülalenin hükmü altında devamlılığı sağlamıştır.

MEHMET PAŞA

İstanbul’da doğmuş, bir bakkalın oğludur. Defterdarlığa 15 yaşında kâtip olarak girmiş, 18. yüzyılın ilk 20 yılında 5 defa defterdarlık mevkiine atanmış, devlet işlerinin görüldüğü Divan’da üyelik yapmış, valilik ve beylerbeyi görevlerinde bulunmuş, ayrıca Rusya ile sınır ihtilafı çözüm komisyonunda üye olarak bulunmuş olan Mehmet Paşa; hem hazine, hem de genel yönetim hakkında yetkiyle söz söyleyecek durumda olan görevlerde bulunup devlete 50 yıl hizmet görmüştür.

Osmanlı İmparatorluğu’nun gerileme konularına ilgi gösterip, zamanın şartlarını yetkiyle tasvir edecek reform fikirleri ileri süren az bulunur devlet adamlarından biri olup, Köprülüler gibi kuvvetli devlet adamları ekolünde yetişmiş olan Mehmet Paşa, kendisinden çok işini, halkı ve memleketini düşünen, halk arasından yetişmiş şerefli ve değerli bir kimsedir.

KAYNAKÇA

Defterdar Sarı Mehmet Paşa (1969)
Devlet Adamlarına Öğütler,
Sadeleştiren H. R. Uğural,
Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı

2 Büyük görev, makam, mevki.